

DE GESCHIEDENIS VAN:

**HET GESMEED IJZEREN STUK GESCHUT
STUER-GHEWALT.**

Ook wel genoemd BOOZE GRIET.

binnen de vesting 's-Hertogenbosch.

HET CANON STUER GHEWALT.

De lengte van dit geschut bedraagt 6,32 m.

De dikte 0,415 m. aan de stootborden en 0,35 m. aan de mond.

Het uiteinde van de loop is in de vorm van een slangenkop bewerkt.

Tekst: Henk Bruggeman.

Realisatie boekjes: Maartje van Eeden.

Robin en Jorg van Tiel.

's-Hertogenbosch, december 2004.

INHOUDSOPGAVE.

1.	Inleiding.	Blz. 3
2.	De bussmid Jan Fijck van Zeghen aan het werk in de smidse aan de Boegaert.	Blz. 8
3.	Perikelen rond het proef schieten met de Busse.	Blz. 11
4.	Het proces van de Stad tegen Meester Jan.	Blz. 16
5.	De verdere lotgevallen van de “Booze – Griet.”	Blz. 19
6.	Literatuur.	Blz. 24

1. INLEIDING.

De eerste gegevens met betrekking tot ons onderwerp het “ *Stuer Ghewalt* “, vinden we in het boek: “ *Historie der Stad en Meyerye van 's-Hertogenbosch*”, dat werd samengesteld door Mr. Johan van Heurn en uitgegeven in het jaar 1776 bij drukkerij Jan van Schoonhoven en Comp. te Utrecht.

Hierin wordt beschreven, dat op de binnenplaats van het Stadhuis tegen de muren van de Secretarie al sinds 1674 aanwezig is een stuk geschut van een bijzondere lengte, dat geheel van ijzer is vervaardigd.

Het genoemde kanon - en we nemen aan, dat dit gebeurd is vòòr 1776 - is ernstig beschadigd door het feit, dat men de drakenkop, welke de vuurmond vormde, heeft afgezaagd.

Aan dit bijzonder fraaie uiteinde werd toen een andere bestemming gegeven en wel om als contra gewicht te functioneren in het uurwerk van de Sint Janstoren.

In 1844 viel het besluit om de genoemde drakenkop weer aan het kanon te bevestigen.

Nader archiefonderzoek omtrent het “ *Stuer Ghewalt* “ geeft ons de informatie, dat deze 22 voet lange “ *nootslanghe*” { andere naam voor een vergelijkbaar kanon } vervaardigd werd door: Jannen Fijck van Zeghen, een meestersmid afkomstig uit Keulen.

Hij sloot daartoe op 18 mei 1510 een overeenkomst met de stad 's-Hertogenbosch om te smeden: “ *eene groote ijseren busse*” welke geschikt moest zijn tot het:

“ *schieten eene ijseren cloot van 18 pont met eene lading van
36 pont buscruyts ende scoetvrij { onbezwaard } te leveren.*”

Het smeedijzeren kanon bezit een aantal versieringselementen, waaronder het getal 1511.

Deze aanduiding heeft betrekking op het jaar waarin men met de uitvoering van dit werk doende was. Het geschut is voorzien van een tweetal schilden waarop de { afgekorte } naam van de vervaardiger staat. De figuurtjes, zowel op het bovenzvlak van de vuurmond als de schilden, geven vermoedelijk het meesterteken van deze bussmid weer.

Er is ook nog een spreuk aanwezig welke, om voor ons onbegrijpelijke redenen, door de meester bussmid in de Duitse taal is aangebracht.

*Thuergewalt heis ich   X
Tschertoghenbusch behud ich.*

De kruizen in deze spreuk hebben waarschijnlijk de betekenis van de lettert X en dienen om het eerste woord in beide zinnen: “ *aan te blazen.*”

Het getal 33, dat eveneens vermeld wordt, zou erop kunnen duiden, dat dit het 33e werkstuk van deze meester betrof; al was het – zoals we later zullen zien – zeker geen meesterstuk.

In de historische beschrijving over de geschiedenis van dit “ *canon* “ worden verschillende benamingen gebezigd.

De groote ijseren nootslanghe.

Sturgewalt.

Stuergewalt.

Diabliesse   { Duivelin. Fr. }

Deze laatste omschrijving, welke veel gebruikt werd in naslagwerken over krijgskunde, zou er mogelijk toe hebben bijgedragen, dat in de volksmond deze “*nootslanghe*” de naam van: “*Booze Griet*” is gegeven.

Rond de 15e eeuw ontstond de gewoonte om vuurmonden van bijzondere afmetingen aan te duiden met het woord: “Griet” al of niet met een toevoegsel.

Zo komen we elders tegen:

Mechelen:.....de Griet

Gent.....de Dolle Griet.

Diest.....de Holle Griet.

Beleg van Slot Hagestein door Graaf Willem VI.....de Grootte Griet.

Bewapening van Lingen in 1551.....de Schurfftige Griet.

Toch menen deskundigen, dat deze “*Grootte Nootslanghen*” meer berucht waren om het geluid wat zij voortbrachten dan de schade die zij aanrichtten.

Wellicht ontsproten aan het grote ontzag, dat men voor deze vuurmonden had is mogelijk het rijmpje ontstaan:

*Als ik geladen ben met een volle hoorn
Schiet ik te Bommel over de toren
En ben ik geladen vol en zat
Dan schiet ik te Bommel over de stad.*

Maar zelfs met een dubbele lading buskruit zouden de kanonnières van dit geschut er niet in geslaagd zijn om de afstand tussen onze stad en de toren van Zaltbommel te overbruggen.

We kunnen ons de vraag stellen, wat de reden is geweest, dat men zich voor deze levering gewend heeft tot een bussmid te Keulen.

Voor een antwoord op deze vraag moeten we ons verplaatsen naar de situatie van de Stad 's-Hertogenbosch en de Meierij aan het begin van de 16^e eeuw.

De regelmatig terugkerende oorlogen met de Geldersen en zeker ook het anderhalf jaar durende beleg van de vesting Poederoyen hadden een zware aanslag gepleegd op de stedelijke schatkist.

Daarenboven zou op korte termijn, niet alleen vanwege het noodzakelijke onderhoud, maar ook door de uitbreidingen aan ons verdedigingsstelsel er opnieuw zware financiële offers gevraagd worden.

Onze stad beschikte ten behoeve van haar krijgsmacht weliswaar over een: “*Groete Busse*” maar deze was zo zwaar beschadigd bij de belegering van Slot Poederoyen, dat het geschut onbruikbaar was geworden.

Het herstel van de opgelopen averij zou meer dan 500 Rijnsgulden gaan kosten.

Ook het overige geschut op onze vestingwallen, dat ten dele zeer verouderd was, vereiste dringend aanvulling.

Bovendien waren onze stadsbestuurders de mening toegedaan, dat het zeer belangrijk was om:

“ *Ter volcomenen van der artilriën.* “

de vuurkracht in onze vesting uit te breiden met een: “ *Groete Nootslanghe* “. Nadat door de Stedelijke Regering in het najaar van 1509 een uitgebreid onderzoek was gedaan naar de financiële aspecten die verband hielden met de geplande aankopen van genoemde middelen ten behoeve van de militaire sterkte van onze stad, besloot men, staande de vergadering, tot het sturen van een delegatie naar de stad Grave.

Deze afvaardiging stond onder leiding van de Secretaris der Stadsregering: Mr. Simon van der Condenborch.

De opdracht hield in om aan Zijne Keizerlijke Majesteit Maximiliaan van Oostenrijk = die in deze plaats vertoefde =

“ *Met gepaste eerbied eene groete Busse te verzoeken* “

De genoemde Keizer Maximiliaan was in de periode 1506 = 1515 als grootvader de voogd over de toen minderjarige Hertog Karel; de latere Keizer Karel.

Zeer spijtig voor onze stad werd op dit verzoek door Zijne Majesteit afwijzend beslist.

Wederom werd er op de Radekamer van het Stadhuis langdurig over het onderwerp fortificatiën vergaderd. Men kwam tot de slotsom, dat alleen door middel van een geldlening de navolgende herstellingen en aankopen verricht konden worden.

A. Een bussmid uit Antwerpen, een zekere Meester Mertens, zou naar onze stad ontboden worden. Nadat de averij aan de “*Groete Busse*” nader met hem besproken was zou men trachten overeenstemming te bereiken over de herstelkosten.

B Een afvaardiging uit onze stad - voorzien van een volmacht - zou zich begeven naar de stad Neurenberg om aan de daar gevestigde Meester Geschutgieter Caspar Lijndeaist de opdracht te verstrekken tot het leveren van - voor rekening van de stad 's-Hertogenbosch - een tweetal nieuwe bronzen kartouwen. Deze kanonnen zouden onder zijn persoonlijk toezicht in 's-Hertogenbosch worden gegoten.

C Het restant van de geldlening moest - zo meenden de Heren op het stadhuis - voldoende zijn om de lang gekoesterde wens van een “ *Groete Nootslanghe* “ in vervulling te laten gaan.

Toch stuitte men bij de uitvoering van het laatst genoemde besluit op een onverwacht probleem.

Géén der Leden van de verantwoordelijke zeskoppige commissie van het stedelijk bestuur beschikte over voldoende technische kennis om te bepalen aan welke eisen dit geschut moest voldoen.

Het oudste lid, Derck van Hedel, bracht naar voren, dat mogelijk onze eigen stadssmid Lodewich van der Leynden hierover een advies kon geven.

Immers al vele jaren dreef van der Leynden hier een smederij, welke in de wijde omgeving van onze stad bekend stond om het vakwerk, dat er geleverd werd.

Hij kon inderdaad, nadat hij ter plaatse ontboden was, de Commissie van Fortificatiën met een nader advies van dienst zijn.

Als ondernemer had hij ooit zaken gedaan met een bedrijf uit Keulen. De eigenaar Jannen Fijck van Zeghen had hem toen een tweetal aambeelden geleverd.

De financiële afwikkeling van deze transactie was niet alleen tot volle tevredenheid verlopen, maar ook de afwerking en de degelijkheid van deze aambeelden waren voortreffelijk. Uit de gesprekken met deze ondernemer uit Keulen had hij begrepen, dat er regelmatig exclusieve opdrachten in een grote variëteit door zijn bedrijf werden uitgevoerd.

Hoewel een “*groete nootslanghe* “ natuurlijk iets anders is dan een aambeeld, kon onze Bossche smid de Heren op het Stadhuis voldoende overtuigen om met zijn collega uit Keulen in zee te gaan.

De voorzitter van genoemde commissie richtte zich in een persoonlijk schrijven tot Jannen Fijck van Zeghen om op 18 mei 1510 naar 's-Hertogenbosch te komen om over deze materie en alles wat daarmee samenhang, nader van gedachten te wisselen. Hij werd verwacht in Huys Royenburg op de Markt, het woonhuis van Derck van Hedel. Ook de overige leden van deze Commissie zouden op deze bijeenkomst acte de présence geven.

Het gesprek richtte zich op de opdracht welke deze Commissie ontvangen had:

“Het maken en smeden van een Grote Nootslange welke aan alle eisen zou voldoen.”

Onze Keulse vriend voelde zich opvallend goed thuis tussen deze Heren op het Stadhuis. Het leek wel alsof hij al jaren met hen had samen gewerkt. Hij presenteerde terloops een tot in de puntjes uitgewerkt schetsplan aan de Commissie met een overredingskracht alsof het smeden van een dergelijk kanon dagelijks werk voor hem was.

In een nadere toelichting, op enkele losse velletjes papier, had hij niet alleen de technische gegevens inzake het geschut opgenomen, maar ook vast zijn persoonlijke wensen beschreven indien de opdracht aan hem verstrekt werd.

Het smeden en maecken van der Statt ijser end stoff eyne ijseren nootslanghe.

Na de slanghe genoech geformpt te hebbe na der nootslanghe van de Statt Colen

{ Keulen } en wel 22 voete lanck en dairinne te schieten einen ijseren cloot

tegenwoordich gewoegen en wegende 18 pont ende met 36 pont buscruyts of noch so vele cruyts als den cloot weget dair toe dienende te schieten.

En als dan hem voir sijnen arbeyt te loenen, te weten:

van alle daigen hie mit sijnen knecht an der voirsch. busse gesmeed sal hebben eyne Philippus guld. end voor hen beyden redelicke mondcoste.

De Statt sal hem doen geven: colen om te smeeden; gereetscappen; stoff totter eyne smisse te machen end vorder neyt.

Ook de loenen van ander knechten, die hij boven sijnen knecht in het smeden der voirsch. busse behoeven sal de Statt hem betaelen.

Hoewel de voltallige Fortificatie Commissie, welke aanwezig was in de werkkamer van Derck van Hedel, nog vele vragen had aan deze ondernemer over de uitvoering, de prijs, de tijdsduur, enzovoorts; onze Keulse smid was en bleef aan het woord. Hij was bijzonder goed van de tongriem gesneden en het lukte niet om zijn stortvloed aan woorden over allerlei bijkomstigheden over dit werk te onderbreken. Over zijn technische bekwaamheden wijdde hij echter in het geheel niet uit.

De voorzitter van het College van Goede Mannen - Derck van Hedel - bracht naar voren, dat de Stad het bijzonder op prijs zou stellen om al datgene wat hier hedenmiddag ter tafel was gekomen nader uitgewerkt op papier te ontvangen.

Wanneer Jannen de Fijck, ondanks herhaald aandringen van verschillende Leden van deze Commissie, steeds maar ontwijkende antwoorden blijft geven op vragen over de totale kosten van dit project wordt het de voorzitter toch te gortig. Met stemverheffing richt hij zich tot de Keulse Meestersmid, dat er nu eindelijk eens klaarheid moet komen in zijn verhaal en verzoekt hem alle details duidelijk op schrift te zetten.

Smid Jannen de Fijck wordt door deze eis gepikeerd en antwoordt, dat hij niet begrijpt waarom de Heren aan deze tafel, die de Stad 's-Hertogenbosch vertegenwoordigen, zo blijven aanhouden om dit alles beschreven te hebben. Alles en iedereen in deze kamer weet bij het leven wat er besproken is en dat moet voldoende zijn.

Meester Jan voegt er nog aan toe, dat de totale kosten van deze vuurmond niet groot zijn, want de Stad bezit zoveel oud ijzerwerk - naar hij had horen zeggen - dat men er wel twee “Busse” uit zou kunnen smeden. Bovendien zou het kanon misschien reeds met St. Jacob

{ 25 juli } of anders uiterlijk met Bamisse { 1 oktober } schietklaar zijn.
t'en is geen noot, voorward van desen te schrieven ; en hoope dat wij alle tusschen dit en St. Jacob neyt alle sterven en sullen.

De Keulse Meestersmid bevestigde nogmaals - ondertussen druk gebarend met zijn handen en driftig op en neer lopend in deze werkkamer - datgene wat deze middag besproken was.

*De nootslanghe soe goet en loffbarlich te smeeden, dat desgelykx in dese landen neyt bevonden en soude worden, immers soe goet en beter dan die nootslanghe der Statt van Colen { Keulen } en dat sy schieten soude eene myle verre en egeen wallen oft muren daertegen souden moigen houden offt den schoot moigen wederstaen.
Die nootslanghe al soe wall soude schieten op raeder als op een sleede.*

De Goede Mannen op het Stadhuis geloofden uiteindelijk deze bussmid toch op zijn woord en gaven hem de opdracht tot levering van een *Groote Nootslanghe* voor de stad 's-Hertogenbosch.

Zou alles goed aflopen ?

Derck van Hedel had zo zijn twijfels en liet daarom de voorwaarden van deze overeenkomst, die deze middag mondeling besproken waren op de werkkamer van zijn woonhuis Royenburg met Jannen Fijck van Zeghen uit Keulen, nog diezelfde avond bij de notaris vastleggen.

2. DE BUSSMID JAN FIJCK VAN ZEGHEN AAN HET WERK IN DE SMIDSE AAN DE BOEGAERT.

De kalender geeft juni 1510 aan.

Meester Bussmid Jan Fijck van Zeghen - gemakshalve zullen we hem Meester Jan noemen - heeft in zijn woonplaats Keulen de koffers gepakt om met zijn knecht per diligence af te reizen naar 's-Hertogenbosch.

Hier wacht hem het nodige smidswerk voor de vervaardiging van een: "*Groote Nootslanghe*."

Het Stadsbestuur had een zeer geschikte plaats gevonden voor de uitvoering van deze werkzaamheden.

Hiervoor was aangewezen de: "Hof van de Jonge Schutsboogaard" welke gelegen was nabij de Brusselsche of wel de Heilige Cruyspoort. { Orthenstraat }

Het grote pluspunt van deze keuze was, dat men met geringe kosten het op deze plaats aanwezige houten gebouw kon inrichten tot een tweetal smederijen die tevens voorzien waren van blaasbalgen. Ook het creëren van een ruimte voor het opbergen van gereedschap van de smeden leverde hier geen problemen op.

Het Hof bood ook voldoende ruimte voor de opslag van de benodigde hoeveelheid ijzer.

In de week vòòr Pinksteren wordt er door de timmerman Arnt Peters en zijn knecht Peter 1½ dag gewerkt in dit gebouw. In dezelfde periode vinden we daar ook de metselaar Henrick de Wraetselair met zijn zoon. Zij voeren de benodigde werkzaamheden aan de smidsen uit voor een bedrag van 8 stuivers.

Een voor ons onbekende opperman had een dag nodig om het terrein te ontdoen van alle rommel en ontving daarvoor 3 stuivers.

In het boekwerk beschrijvende de "Inventaris der Archieven van de Stad 's-Hertogenbosch", dat in 1862 werd samengesteld door de stadsarchivaris R.A. van Zijlen komen we een groot aantal gegevens tegen omtrent uitgaven welke betrekking hebben op de vervaardiging van dit geschut.

Het betreft aankopen van: smidskolen; hout; stenen; gereedschappen; etc.

Ook de loonposten voor de verschillende arbeiders worden regelmatig hierin vernoemd.

In dit boek staan ook vermeld de bedragen inzake de aankopen van het benodigde ijzer.

Oorspronkelijk was het de bedoeling om deze "*Groete Nootslanghe*" te smeden van oud-ijzerwerk, dat aanwezig was op de Stadswerf. Dit moet een dusdanige hoeveelheid zijn geweest, dat Meester Jan er stellig van overtuigd was, dat hiervan twee stukken geschut te smeden waren.

Het vervaardigen van genoemde kanonnen uit oud-ijzerwerk gaf het voordeel, - aldus de smid- dat de kostprijs betrekkelijk laag zou zijn. Waarom men deze suggestie heeft laten varen is niet duidelijk.

Men neemt aan, dat alleen de oude vuurmond "*Het Duyfken*" { bij het Raedthys aanwezig } waardig werd gekeurd om in het nieuwe kanon verwerkt te worden. Wat hieronder precies verstaan moet worden is niet duidelijk.

In genoemde periode vinden we in het Rekeningenboek van de Stad wel een vermelding van een grote schadepost aan gesprongen ruiten. Mogelijk zou dit er op kunnen wijzen, dat men met "*Het Duyfken*" proef heeft geschoten om te achterhalen welke delen van de "*camer*" nog bruikbaar zouden zijn in de *Nootslanghe*.

Met grote regelmaat worden er in het Stadsboek aankopen vermeldt van het ijzer

<i>Peteren Houtappel.</i>	1603 pont yzers.	40 stuivers t'hondert
<i>Merten van Loen.</i>	1022 pont yzers.	31 stuivers 2½ ort t'hondert.
<i>Vreempt Coepman uit Venloe.</i>	269 pont yzers.	31 stuivers 3 ort t'hondert
<i>Otto Willems.</i>	1153 pont yzers voer	17 Rins Gul. 17½ stuiver.

De totale aankoop van “ Yzers “ in de periode St. Remeys 1510 tot St. Remeys 1511 { oktober 1510 – oktober 1511 } bedroeg:

19.288½ pont.

In dezelfde periode werd aan “ *smedecoolen* ” aangekocht een hoeveelheid van:

63 hoed en 27 sester.

Ook de lonen van de knechten, die de: “ *Bussesmyt van de Slanghe geholpen ende gesmeet hebben* “ worden erin vermeld.

In de periode St. Remeys 1510 tot St. Remeys 1511 hebben 28 arbeiders in totaal 2076 dagen gewerkt. Zij ontvingen van Stadswege een standaardloon van: “ *drie stuyvers sdaigs* “ Er waren tijden, dat er wel 7 --8 --9 mannen op het Hof druk doende waren met: ” *blaesen; smeeden; slaen; voerslaen en heeten.*”

Ook kleinere uitgaven zijn we in het boek tegen gekomen.

Leem voor de Smidse 6 stuivers.

Doesen dar die bussesmyt syn hamerslach in set.

Een scap peelken { schootsvel ? } voor den Meester.

Decxsell voer de schyn van der sonne.

Meester Jan had, naast het “ *Loen voir hem en syne knecht van sdaigs een Philips Gouden Gul,*” ook bedongen, dat de dagelijkse “ *mondcosten; theringen en logys* “ voor rekening van de Stad kwamen.

Er was een goed Logement voor hem gevonden, doch onze smid was kennelijk niet zo gauw tevreden.

Eerst was hij in de kost bij Johan Claesz. alias Coepal op de Vughterdijk.

Maar al na 12 dagen vertrok hij naar een ander Logement. Hij nam zijn intrek in: “ ’t *Wilt Wyff* “, dat eveneens gevestigd was op de Vughterdijk en gedreven werd door Goessen van Beek. Hij hield het daar nog geen maand uit. De Stadskassier betaalde de rekening van de logementhouder waarop o.a. vermeld stond:

“ *eene thon byers geschenct* “ {bier}

Misschien waren ze wel blij op het Stadhuis, dat Meester Jan zelf met het voorstel kwam of hij het hiervoor uitgetrokken bedrag in handen kon krijgen, dan zou hij het zelf wel regelen. Dat kon gevonden worden en ze betaalden hem voor “ *Logys theringen en moncosten een bedrag van 5 stuivers en 3 ort sdaigs.*”

De Keulse Meester smid had een vooruitziende blik gehad met zijn uitspraak op 18 mei van dit jaar “ dat alle betrokkenen zowel met St. Jacob als met Bamisse nog zouden leven.”

Maar zijn toezegging, dat het kanon uiterst met Bamisse geleverd zou worden, klopte van geen kant. Het stuk was en bleef in de “Boegaert” waar zich de smidsen van Meester Jan bevonden.

Voor Derck van Hedel en zijn “Venitten” { ambtgenoten } was het een uiterst vervelende zaak, dat de “busse” nog steeds niet klaar was; temeer omdat hun bestuurstermijn binnenkort afliep.

Op 1 oktober zouden zij hun functies aan een ander zetal overdragen op het stadhuis.

Deze nieuwe bewindslieden, die voor de tijd van drie jaren benoemd werden, hadden tot voorzitter gekozen Hendrik Gelavynan.

Bij de maandelijks vergadering welke gehouden werd in het huis “Gulden Lavoir,” waar de nieuwe voorzitter woonde, vormden de ontvangsten rekeningen van Meester Jan een vast agendapunt.

Ook deze nieuwe Commissie bleef lange tijd in het onzekere over de mogelijke datum van oplevering. Aan de hand van de beschreven posten door Meester Jan had de Commissie de indruk, dat men met de laatste werkzaamheden bezig was.

Willemen van Oss had voor de som van 5 Rinsgulden: “eyn groet houydt geleverd.” { mogelijk wordt hiermede het affuit bedoeld. }

Aart Stevens en Peter Johansz hadden: “de Stoeninge { een groot steunhout } ende loeyen laye geleverd.” { een grote lade of bak voor de kogels. }

Jacoppen van den Colk leverde een: “Laystock.” { stok voor de lade c/q bak. }

Jannen van Cleef leverde de: “Roesel.” { rode oker. }

Over de benodigde: “Raederen” wordt niets beschreven. Mogelijk zijn deze wielen in de smidsen door de knechten gesmeed.

Dan, aan het eind van de maand februari 1511, verschijnt de bussmid onverwachts op een bijeenkomst van de Heren van deze commissie in het “Gulden Lavoir.”

Zijn mededeling is kort en krachtig: “Willen de Gecommitteerden naar den Boegaert komen.”

Reeds de volgende morgen verschijnen de Commissieleden in de Hof van de Jonge Schutsboogaard. Met de spreekwoordelijke waterval prees onze Meester Bussmid Jan Fijck van Zeghen zijn werkstuk aan.

De Heren bekeken met aandacht het vervaarlijk uitzierende kanon. Het was hun goed recht om op het Stadhuis met de Stedelijke opdrachtgevers nader van gedachten hierover te wisselen. Ze kregen daartoe echter geen schijn van kans. Plompverloren stelde de Bussmid hun de vraag “wat er nog meer aan gesmeed en/of geboord moest worden.?”

Eenparig gaven de verbaasde Goede Mannen van deze Commissie een duidelijk antwoord hierop, dat zij geen verstand hadden van dit soort werk.

Ze stelden aan hem de wedervraag: Als deze *Nootslanghe* zijn eigendom was, wat zou hij er dan nog meer aan doen ?

De Bussmid was duidelijk aan het twijfelen gebracht en stelde toen maar voor om het geschut aan een schietproef te onderwerpen.

In onderling overleg werd toen de dag bepaald, waarop het eerste schot door de “Groete *Nootslanghe*” met gebruikmaking van 36 pond buskruit zou worden gelost.

Ook de plaats werd nader aangegeven: “*Ruym buyten de Pickepoirte*”

3. PERIKELLEN ROND HET PROEFSCHIETEN MET DE BUSSE.

Al gedurende vele maanden had de bussmid Jan Fijck van Zeghen, aan zijn werkstuk in de Hof van de Jonge Schutsboogaard gewerkt.

Nu was dan het lang verwachte moment van de “*proeve*” aangebroken.

Buiten de Pickepoirte stond het “*Stuer Ghewalt*” in al zijn grootsheid opgesteld; de loop van het kanon gericht op de walmuren van onze vesting.

De verwachtingen omtrent dit geschut waren zeer hoog gespannen.

Terecht, want de stad had diep in haar buidel moeten tasten om de hoge en vaak tegenvallende uitgaven voor dit geschut te betalen.

Het is Meester Jan zelf, die onder het toeziend oog van de Notabelen en Bestuurders der Stad 's-Hertogenbosch, de regie in handen heeft.

Toen de “*Busse*” voor dit eerste schot:

“*Haren last aen buscruyt hadde*”

werd deze handeling gevolgd door een

oorverdovende knal welke tot in Orthen te horen was.

Minder succesvol was het echter met de “*Cloot*” gesteld. Deze kwam in stukken uit de loop van het kanon .

Alle hoop was nu gevestigd op het tweede schot. Toen echter ook bij alle volgende commando's: “*VUUR*”!!

“*overmits int proeven die cloeten ontwee braken*”

ontstond er bij de

talrijke toeschouwers, die zich op de polderdijk verzameld hadden, een duidelijk hoorbare teleurstelling.

Zowel de pas benoemde als de afgetreden Goede Mannen van het Convent waren zeer onthutst en boos. Ze voelden zich bedrogen door deze Keulse smid. Er werden harde woorden gesproken die gericht waren aan het adres van deze Meester Smid.

De geschiedschrijver maakt melding, dat er veel:

“*gicroen ende heisz opde busmyt werd gemaekt*”

De conclusie was overduidelijk. De hier opgestelde “*Nootslanghe*” kon, zoals hij nu was, niet door de stad aanvaard worden.

Derck van Hedel was blij - alles overziende - dat hij toentertijd op het denkbeeld was gekomen om de voorwaarden welke in Huyze Royenburg op de Markt besproken waren nog dezelfde avond bij de notaris vast te laten leggen.

De zes leden van de Stedelijke Commissie, die met de genoemde opdracht belast waren, overwogen nu om de bussmid voor de gebannen vierschaar van Schout en Schepenen der Stad 's-Hertogenbosch te laten verschijnen. Op deze plaats wilden ze de eis stellen om hem te veroordelen tot het betalen van een schadevergoeding aan de Stad van : Duizend Gouden Rijns Gulden. Had hij aan deze verplichting voldaan, dan kon hij maar beter zijn koffers ophalen om naar Keulen af te reizen. In onze stad moesten ze hem niet meer.

Meester Jan - die volledig platzak was - begreep wel, dat hij met geen mogelijkheid aan deze eis kon voldoen. Zijn opsluiting achter slot en grendel was nog slechts een kwestie van tijd.

Hij probeerde in onze stad contacten te leggen met personen, die mogelijk bereid waren borg te staan voor dit bedrag. Hij slaagde daar echter niet in.

Wel ontmoette hij tijdens zijn vele dwaaltochten door de straten en steegjes van onze stad de plaatselijke Laagschout Jan van Baex,

Deze man stond in onze contreien bekend om zijn zeer sociale karakter. Hij nam de bussmid mee naar zijn woning waar Jan met horten en stoten zijn verhaal aan hem vertelde.

De Laagschout kreeg medelijden met hem. Hij was in dit geval de mening toegedaan, dat het verstandiger zou zijn om deze hard werkende ambachtsman op een andere wijze te corrigeren dan door een mogelijke gijzeling in de Gevangenpoort.

Hij ging naar de zes Goede Mannen en bracht daar zijn voorstel ter tafel, om de gedaagde Jan Fijck van Zeghen een belofte onder ede ten overstaan van Schout en Schepenen te laten afleggen.

Als Gildebroeder en Poorter van de stad Keulen zou deze belofte door hem ongetwijfeld naar eer en geweten worden volbracht, aldus de mening van de Laagschout.

Hendrik Gelavynan nam, na overleg met zijn medebestuurders, genoegen met dit ingebrachte voorstel.

Door deze acceptatie bleef de bussmid op vrije voeten.

Op de officiële zitting, welke gehouden werd ten overstaan van Schout en Schepenen in de vierschaar van het Stadhuis, was het Jan Fijck van Zeghen die:

*Uffgerechten vingeren lijfflick ter Heylighen gesworen en geloeft had,
dat hij de zes gecommiteerden deser stadt wegen der actie voirschr. sal
terecht staen, 't recht sal verwachten en gewijsden sal voldoen.*

Het waren mooie woorden welke door Meester Jan hier uitgesproken werden.

Eigenlijk hadden de Schout en Schepenen het kunnen beredeneren, dat er van deze, door hem afgelegde, belofte niets terecht zou komen. We weten nu - uit het verloop van deze geschiedenis - dat Meester Jan, toen hij ongeveer een jaar later “*op de dag van rechten*” weer moest verschijnen, in geen velden of wegen te vinden was.

Als gevolg van de trammelant bij het proefschietslag de “*Groete Nootslanghe*” nog steeds op de dijk achter de Vugtherpoort.

Om vernielingen aan het geschut te voorkomen werden er door de Stadsregering bewakers aangesteld. Ook werd er, in verband met de lage temperatuur in deze nachten, door de overheid gezorgd voor voldoende hout, turf, lonten en kaarsen.

Lang duurde deze bewaking op de dijk gelukkig niet.

Toen Meester Jan enigszins bekomen was van zijn grootste schrik over de affaire van de borgstelling, trok hij zijn stoute schoenen weer aan en met het nodige bravoure richtte hij zijn schreden richting Stadhuis om aan de Heren Schepenen te verzoeken om de:

*Stellagie soe voer is weder te doen oprichten; hem stoff en gereetschap
te geven; opdat hij dat boir weder maeken mach; als ook peerden en
knechten, die hem helpen kunnen.*

Onze Meester Jan was er kennelijk in geslaagd om zijn zelfvertrouwen weer volledig terug te winnen. Hij vroeg ook maar meteen aan het Stadsbestuur of ze zo vriendelijk wilde zijn om het nog openstaande bedrag van “*sijne mondcoste*”: met hem af te rekenen.

Hij gaf ook aan, wanneer de “*Busse*” geboord en behoorlijk ingeschoten was, hij het aan de Stadsregering van 's-Hertogenbosch wilde overlaten, om aan hem een bedrag te betalen overeenkomende met hetgeen hij door zijn eigen arbeid verdiend had.

Het *Stuer Ghewalt* ging terug naar de smidsen in de Jonge Schutsboogaard “*om verboert en versmeet te worde.*”

We zijn ervan overtuigd, dat Meester Jan een vakkundig smid was. Zou dat niet het geval geweest zijn, dan had hij nooit kunnen toetreden tot het Gilde der Smeden.

We moeten echter ook vaststellen dat hij, met het aanvaarden van deze opdracht, duidelijk te hoog had gegrepen.

Bovendien werden in deze periode de smeedijzeren kanonnen verdrongen door de gietijzeren en de gegoten bronzen kanonnen.

Over de technische uitvoering, met betrekking tot het smeden en het boorwerk aan de “*Groete Nootslanghe*,” is ons betrekkelijk weinig bekend.

Uit onderzoek komt naar voren, dat het geschut door Meester Jan en zijn knechts eerst massief werd gesmeed en pas daarna werd de loop geboord.

Het uitvoeren van boorwerk aan een dergelijk geschut vereiste veel vakmanschap. Hetzelfde kunnen we stellen ten aanzien van de berekeningen betreffende de lengte en de omvang van de vuurmond in verhouding tot het kaliber ervan. Evenzo geldt dit voor het bepalen van de juiste hoeveelheid buskruit.

In eerste aanleg gebeurde dit boren op de Hof in de Boogaard - volgens afspraak van de bussmid met zijn opdrachtgevers - op een kaliber welke overeenkwam voor een kogel van 18 pond. Na het debacle van het proefschietsen werd er aan dit kanon opnieuw geboord waarbij de doorsnede van de loop werd opgevoerd tot 17 cm. Dit was liefst tweemaal de doorsnede van de eerste boring. De loop was nu geschikt voor een kogel van 36 pond.

Uit de vermelde gegevens in het Stadsrekeningenboek kunnen wij ons enigszins een beeld vormen over de werkzaamheden uitgevoerd in het kader van “*Boeren en anderszins aen de Nootslanghe*.”

De “*Busse*” werd met de nodige mankracht recht op gezet en in de grond ingegraven.

Om de benodigde werkzaamheden met betrekking tot dit boren uit te voeren, werd rond het werkobject een houten stellage opgericht welke:

Gewrocht werd door Claes Peters der Statt tymmermeester en sijne arbeyders Jan en Merten.

Het hout werd gehaelt te Vucht.

Aan deze 2^e boring werd door zo'n 20 knechten in totaal 291 uren gewerkt.

De benodigde messen voor dit werk werden scherp gehouden door Thijss de Mesmeker.

Het moet zwaar werk geweest zijn dit boren, waarbij het inzetten van paardenkracht onontbeerlijk was.

Jannen de Oliesleger werkte met een span paarden een halve dag.

Jan Jacopps werd met zijn span paarden liefst 7½ dag hiervoor ingezet.

Om het boren beter te laten verlopen werd er in ruime mate “*Olie, Reuzel en Smout*” bij dit werk gebruikt.

Uit beschrijvingen welke wij tegen kwamen in bronnen uit een latere periode, moet deze 2^e boring weinig vakkundig uitgevoerd zijn. Aan de binnenzijde van de loop - de ziel - zouden daardoor ernstige beschadigingen ontstaan zijn.

Zodra de werkzaamheden afgerond zijn, meldt Meester Jan zich weer op het Stadhuis bij de Voorzitter van de Commissie. In nader overleg bepalen ze de dag waarop het *Stuer Ghewalt* wederom naar de *Pickepoirt* gesleept zal worden om getest te worden.

Bijzonder triest is het, dat dit proefschietsen ook nu weer geen succes is. De kogels vliegen in stukken uit de loop.

Jan Fijck van Zeghen blijft, ondanks alle tegenslag, een geboren optimist. Met een serieus gezicht verkondigt hij aan de Heren, dat het kanon perfect werkt doch dat de oorzaak gezocht moet worden in het gebruik van ongeschikte kogels. Hij adviseert om een vier- of vijftal kogels in zijn woonplaats Zeghen te bestellen; deze zijn veel en veel beter als de nu gebruikte exemplaren. Mochten deze kogels echter ook in stukken vliegen, dan zijn de hiervoor

gemaakte extra kosten natuurlijk voor zijn rekening; in het andere geval zou de Stad deze extra kosten voor haar rekening moeten nemen.

Hij tipte tijdens dit gesprek ook even aan, dat hij van de Stadsregering eigenlijk nog geld tegoed had. Om dit in de minne te regelen zou hij het op prijs stellen indien de Heren voor het betreffende bedrag gereedschap zouden bestellen ten behoeve van enkele kleine werkzaamheden aan het kanon. Na afloop van het werk als de “*Busse oprecht sou behoidt geleverd en beschoeten was*” zou hij het voor een vast bedrag weer bij de bestuurders inleveren.

Ten overvloede wilde Meester Jan het een en ander nog eens duidelijk uitleggen, vooral omdat er tijdens zijn verblijf hier ter stede enkele problemen rond deze werkopdracht wat verkeerd waren overgekomen. Dit was volgens hem min of meer het gevolg van onwetendheid over deze ingewikkelde materie bij de Goede Mannen op het Stadhuis. Hij kon de Heren echter verzekeren, dat deze kleine technische mankementen door hem in goede harmonie en vriendschap ten volle opgelost werden.

Hij vond het daarom wel erg overdreven, dat men direct gedreigd had met bepaalde wettelijk maatregelen welke gericht waren tegen een eerlijk en hardwerkend ambachtsman. Bovendien was hij, gezien zijn afkomst, totaal onbekend met de wetten van deze stad.

Deze redenering van Bussmid Jan schoot de Heren, in vergadering bijeen in het “*Gulden Lavoir*,” in het verkeerde keelgat.

In een scherp betoog gaven zij aan de Stadsregering nogmaals opening van zaken in deze kwestie. Zij verzochten de Schepenen nadrukkelijk om niet te letten op:

*Die clateringhe ende onderedelycke en confuus begeeren van
meister bussmyt.*

Hun advies is kort en krachtig. De zakelijke overeenkomst met Jan Fijck van Zeghen beëindigen; temeer omdat er geen enkel zicht is op het tijdstip wanneer dit werk opgeleverd zal worden. Ook blijft men in het ongewisse over het nog uit te geven bedrag aan lonen en materialen ten behoeve van deze “*Nootslanghe*”

De Schepenen gaan niet in op dit verzoek. Ze hebben kennelijk meer vertrouwen in de Keulse Bussmid dan in de adviezen van de Goede Mannen van Hendrik Gelavynan.

De Schepenen vertrouwen erop, dat hij dit geschut alsnog in orde zal brengen en dragen hem op: een aanvang te maken met de werkzaamheden voor het boren aan de “*Busse*.”

De Commissie van de zes Gecommitteerden krijgt opdracht om de:

*Busse weder te setten en te stellen en Meester Jan Fijck van
Zeghen 24 Rijns gulden in {voor}schot te verstreken.*

Dit laatste is bedoeld voor de aankoop van nieuw gereedschap door de smid.

Ze eisen wel de garantie dat, indien de Stad 's-Hertogenbosch het werkstuk niet accepteert, hij dit voorschot zal terug betalen.

De vuurmond komt dan eind maart 1511 weer terug in de werkplaats aan de Jonge Schutsboogaard.

We hebben geen gegevens kunnen achterhalen omtrent de aard van de werkzaamheden en de tijdsduur die Meester Jan in deze fase aan het kanon heeft besteed.

Zeker is wel, dat het - door welke omstandigheden dan ook - een langdurige geschiedenis is geworden.

Pas in december 1511 maakt men plannen om tot het proefschietsen over te gaan.

Onze stad nodigt voor dit experiment Goyart Bott uit, een bekende Busmeester, welke ook op “*scheepen van oirloge voer*.” Hij gaf tijdens deze “*proeve*” aan Meester Jan een

eerlijke kans om aan te tonen, dat zijn werkstuk aan alle redelijk te stellen eisen beantwoordde.

Ondanks dat er verschillende experimenten bij dit proefschietsen werden uitgevoerd was het wederom niet succesvol.

Alle kogels, ook de speciaal hiervoor geleverde projectielen uit Zeghen, gingen in stukken. Ten einde raad bezigde de bussmid nu enkele door hem zelf vervaardigde “*Clooten welcke taye waren.*” Maar ook deze “*quamen gekwetst uyt die busse.*”

Een vreemd verhaal doet dan zijn intrede in de historie van dit geschut. Ten tijde van het proces zal dit gegeven zeer ten nadele van onze stad werken

Eind december 1511 wordt door de Stadsregering aan twee Busse-Meesters, welke in dienst zijn van de Hertog van Brunswijk, verzocht om zowel een gegoten ijzeren *cloot* als een gesmede *cloot* met dit geschut af te vuren.

Beide Meesters constateren na afloop van deze schietproef:

“*Busse en Cloeten alsdoir in 't schieten gants en guet blijve.*”

De genoemde Busmeesters vullen deze verklaring nog nader aan, door te vermelden, dat genoemde Busse aan alle gestelde eisen voldoet en zij deze voor alle steden kunnen aanbevelen.

Het blijft een vreemde verklaring, temeer omdat een Raadsheer van de Stad 's-Hertogenbosch Lambert van den Broeck onder ede verklaart: dat als gevolg van het afschieten der kogels met een te grote lading buskruit er een scheur vòòr en beneden het Drakenhoofd is ontstaan.

Ook Hendrik Gelavynan en zijn “*Venitten*” zijn eenparig in hun beslissing, dat deze vuurmond niet in orde is en door de Stad niet geaccepteerd kan worden.

Het wordt onze Keulse Bussmid Jan Fijck van Zeghen nu toch echt teveel van het goede.

Op 12 januari 1512 geeft hij ruiterslijk toe, dat men deze vuurmond maar beter op kan slaan in de: “*Heylighe Geest ; een plaets waar men de aalmoesen spynt,*” { Openbare Bibliotheek Hinthamerstraat }

Om de “*Nootslanghe*” te beschermen tegen de invloeden van weer en wind, werd er op kosten van het Stadsbestuur een “*bouwsel van plancken*” aangebracht door de timmerman Johan Steenbreker. Tijdens de procesvoering slaat Meester Jan ten eigen bate munt uit deze handelwijze, door te beweren dat de stad met deze werkzaamheden de “*Nootslanghe*” in eigendom aanvaard heeft.

Niet alleen de minder fraaie verhalen, die nu de ronde doen over de Meester Bussmid, maar ook de beschuldigingen inzake zijn moraal, stapelen zich op. De knechten welke onder zijn leiding aan het “*Stuer Ghewalt*” gewerkt hebben, verklaren dat hij er steeds op uit was geweest om zoveel mogelijk tijd te besteden aan dit werk.

Het wordt Meester Bussmid Jan Fijck van Zeghen nu toch echt te warm onder zijn voeten in 's-Hertogenbosch.

Wanneer op 4 februari 1512 op een officiële zitting van Schout en Schepenen der Stad 's-Hertogenbosch de “*Dag der Rechten*” werd gehouden was Meester Jan, ondanks zijn eerder afgelegde eed, heimelijk naar elders vertrokken.

De Laagschout Ridder Jan van Baex, de man die in het verleden onze bussmid de hand boven het hoofd had gehouden en voor hem in de bres sprong, was hierover bitter gestemd.

Hij verklaarde over Meester Jan, dat hij:

“*De Statt van den Bossche met sijne scoenen clappen bedroegen heeft gelijk boeven en scalcken gemeynlicken doen.*”

's-Hertogenbosch spant een proces aan tegen Meester Jan Fijck van Zeghen uit Keulen.

Ze kon toen echter niet vermoeden, dat er twintig jaar nodig was om deze zaak tot een einde te brengen.

4. HET PROCES VAN DE STAD 's-HERTOGENBOSCH TEGEN MEESTER JAN DE BUSSMID.

Onze Bussmid Jan Fijck van Zeghen was na zijn avontuur in de vestingstad 's-Hertogenbosch weer terug in zijn geboorteplaats Keulen. De stad waar hij ook Poorter was. Hij bleef over deze periode een eigen mening vasthouden en verkondigde dit dan ook luid en nadrukkelijk aan een ieder die het horen wilde: dat hij als Poorter en als Lid van het Gilde der Smeden door de Stad 's-Hertogenbosch zeer onheus bejegend was.

Hij vroeg en kreeg een onderhoud met de Graaf en Schepenen van de Stad Keulen om zijn klacht naar voren te brengen.

Uitgebreid deed Meester Jan zijn ervaringen dienaangaande uit de doeken. Hij overtuigde de Heren van de Stad Keulen ervan, dat aan hem als Poorter veel onrecht was aangedaan en hij ook zeer onheus behandeld was.

Hij kreeg van de Edele Heren de toestemming om, op grond van zijn Poorterschap, gebruik te maken van een oud Privilege waaraan hij bepaalde rechten kon ontlennen ten aanzien van zijn vordering op de Stad 's-Hertogenbosch.

Hij mocht nu beslag laten leggen op alle goederen - welke aan de inwoners van 's-Hertogenbosch en Meierij toebehoorden - en in Keulen werden aangetroffen.

Onze Stadsregering, die over deze in beslag genomen goederen regelmatig klachten van haar kooplieden ontving, nam dit niet.

Zij droeg aan Meester Goeszen Adriaens,-Priester van Heusden- de taak op om als Procureur haar belangen en die van de inwoners te verdedigen.

“*Kapellaan Goeszen*“ deed alle moeite om deze zaak op korte termijn in de minne te schikken.

Aan de Heren van Keulen gaf hij in een uitvoerig verslag aan hoe slecht Meester Jan zijn werk afgeleverd had. Bovendien had hij zich schuldig gemaakt aan eedschending.

Meester Jan kon zich, toen hij hierover ondervraagd werd, weinig herinneren van een door hem afgelegde eed.

Wel bracht hij een nieuwe vordering op tafel. Een grote boor, welke hij van eigen materiaal zelf gesmeed had, was door de Goede Mannen van de Commissie meegenomen. Hij verzocht dit gereedschap aan hem terug te geven; dan wel een schade vergoeding van 100 Philips Gulden.

Intussen legde de Bussmid met de regelmaat van de klok beslag op goederen die eigendom waren van kooplieden uit 's-Hertogenbosch of de Meierij.

Het optreden van Jan Fijck kreeg zelfs navolging. Een andere ingezetene van Keulen Albert Key begon ook goederen van Bossche kooplieden te arresteren.

Mr. Goeszen kreeg volmacht om ook tegen hem op te treden en represaille maatregelen te nemen.

Hoewel onze stad voorstander was van een snelle oplossing van deze zaak, bleef de Stad Keulen telkens nieuwe problemen naar voren brengen. Vooral de vraag in welke van de twee steden dit proces gevoerd moest worden speelde een belangrijke rol.

Het geschil tussen beide steden loopt hoog op en dreigt op het scherpst van de snede uitgevochten te worden.

Onze Stad richt zich nu inzake de inbeslagname van goederen door de Raad van Keulen tot Keizer Maximiliaan. Zij verzoekt “*oetmoedig*“ aan de Keizer om haar de vrijheid te verlenen om “*goederen van coopluyden ende ingesetene van de Statt Keulen te commeceren en arresteren.*”

Met deze toestemming in haar bezit kon onze Stad nu, waar dit mogelijk was, eveneens beslag leggen op goederen van Keulse kooplieden.

Ondertussen was men vanuit verschillende invalshoeken druk doende om tot een oplossing van deze kwestie te komen.

Omschrijvingen in het Stadsrekeningenboek geven aan, dat er over en weer druk gecorrespondeerd en geconfereerd wordt. Er wordt melding gemaakt van documenten die afkomstig c/q gericht zijn aan:

Meester Bussmid Jan Fijck van
Zeghen.
Meester Hendrik Gelavynan en zijn
Venitten.
Schepenen der Statt 's-Hertogenbosch.
Procureur Meester Goeszen Adriaens.
Van Hancke, Kanselier van de Raedt
van Brabant.
Bisschop van Keulen.

Een taak in deze is weggelegd voor de man wiens naam regelmatig vernoemd wordt: “Cornelissen den Bode”

In het jaar 1513 vond er tussen beide Procureurs een ontmoeting plaats - overigens zonder resultaat - met als doel tot een aanvaardbare oplossing te komen. Deze bijeenkomst vond plaats “*ter halve bayne*” en dat moet dan Weert zijn.

In 1514 noteerde men in het Stadsrekeningenboek een uitgave van: zes Gouden Philips Gulden ter beloning van hen, die de Bossche belangen in Keulen:

“*Gedient, Gescreven en Recht bewaert hebbe.*”

In bovenstaand jaar doet Meester Jan van Dinxlaken - Schrijver van de Stad Keulen - een poging om tot een vergelijk te komen. Deze ontmoeting vond plaats in Huyze “in de Hert” gelegen aan de markt in onze Stad.

In dezelfde periode wordt op voordracht van het Hooggerecht van Keulen een bijzondere taak opgedragen aan de Schout en Schepenen van Heusden om Hendrik Gelavynan en zijn Goede Mannen onder ede te verhoren.

De zitting zal plaatsvinden te Vlijmen op “*Alreheilighe Avont.*”

Voortvloeiende uit het hier genoemde werd opdracht gegeven een lijst samen te stellen waarop niet minder dan 37 getuigen vernoemd werden die allen onder ede verhoord moesten worden.

Onder deze personen komen we onder meer tegen; drie Geestelijke Dienaren van de Parochiekerk Sint Jan Evangelist hier ter stede.

Uit een aantekening blijkt, dat de Procureur Goeszen Adriaens daartoe veertien dagen in onze stad verblijft om “*het proces, dat groet ende lanck was te helpen furneren.*”

Terwijl de afgelegde verklaringen van deze getuigen in een verzegelde aktetas naar het Hooggerecht in Keulen worden gebracht is het Jan Fijck van Zeghen, die bij dit zelfde gerecht “*drie Cloeten*”: als overtuigingsbewijs aan de bode overhandigd.

Het betreft kogels waarmee hij - volgens zijn eigen zeggen - *De Groete Nootslanghe*, voorafgaande aan het officiële proefschietsen, beschoten heeft en waarbij de nu getoonde “*Cloeten gans gebleve sijn.*”

Om deze bewering te staven heeft Meester Jan nogal wat getuigen opgeroepen. Deze staan echter niet onder ede.

Uit het verdere verloop van het proces blijkt, dat de afgelegde verklaringen sterk uiteen lopen. Het feit, dat het al meer dan twee jaar geleden is, dat de ceremonie rond het proefschietsen plaats vond, zal hiertoe zeker hebben bijgedragen. Uit de verhoren blijkt verder, dat de identiteit van de ingebrachte “*cloeten*” moeilijk te bewijzen valt.

Wel verklaart Tielman van Bylck, op èèn der zittingen van dit Gerecht, dat de vuurmond een veel groter kaliber had dan het model { van de stad Keulen } naar wiens voorbeeld het gesmeed zou worden. Meester Jan reageerde op een dusdanige manier op deze verklaring, dat hij de indruk wekte alsof deze stelling door hem niet begrepen of gehoord werd.

Uit een aantekening in het archief van het jaar 1521 concluderen we, dat men in de Stad 's-Hertogenbosch nog steeds hoopte op een oplossing inzake dit geschil door:

“ een goet middel te vynden ende een eynde dair aff te maeken.

Pas 11 jaar later - 11 Juni 1532 - werd het geschil:

“ metter minne getermineert ende aen Meister bussesmyt Johan van Segen om eens ende voir altijd van hem ontslagen te wesen doir de Statt 's-Hertogenbossch aen hem betaelt 250 Carolus Guldens.

5. DE VERDERE LOTGEVALLEN VAN DE BOOZE GRIET

Als oud roest lag het “*Stuer Ghewalt*” vanaf het jaar 1512 op de binnenplaats van de “*Heylighe Geyst*” aan de Hinthamerstraat.

Weinig stadsgenoten zullen belangstelling getoond hebben voor het geschut dat, achter de toegangspoort afgedekt door planken, opgeslagen was.

Men had voor deze berging een ruimte benut welke toebehoorde aan het gebouw waarin gevestigd was “*De Tafelen des Heilige Geestes.*”

Vanaf de oprichting in 1268 legde deze instelling zich toe op het uitdelen van spijzen aan de arme inwoners van de stad.

We moeten voorzichtig zijn met de conclusie te trekken, dat dit geschut niet meer bruikbaar zou zijn voor de verdediging van de Stad.

We hebben goede gronden om aan te nemen, dat het zodanig door de stedelijke autoriteiten onderhouden werd, dat in tijd van oorlog het geschut in stelling kon worden gebracht.

Toen de Stad in 1542 genoodzaakt was om zich met alle middelen te gaan bewapenen tegen de belegering van de Geldersen, die onder aanvoering stonden van Maarten van Rossum, werd besloten om de “*Groete Nootslanghe*” vanuit het gebouw van de “*Heilige Geest*” naar de Sint Janspoort te brengen.

Er deed zich echter onverwachts een probleem voor.

In onze Stad waren geen geschikte kogels voor dit geschut aanwezig.

Het was Jan Derkennis, Bouwmeester aan de Sint Jan, die te hulp schoot. Hij bewerkte in de bouwloods een blok tufsteen op een zodanige wijze, dat hierin de vorm van een geschikte kogel ontstond. De vuursmid Harit van der Lynden gebruikte deze nu voor:

*Het goeten van ene yseren cloet wegende 42 pont
metten loot rontsomme.*

De Statt betaelde aen hem 21 stuyvers.

Het in stelling brengen van deze vuurmond nabij de Sint Janspoort, tussen de daar aanwezige schanskorven, moet ongetwijfeld zeer veel indruk hebben gemaakt op de vijandelijke Gelderse troepen.

Eèn schot van het “*Stuer Ghewalt*” was voldoende om de belegeraars de afmars te doen blazen.

Het kanon kon weer opgeborgen worden.

De uitgaven voor het in verdediging brengen van deze vesting waren kennelijk zo hoog geweest, dat de Stadskas tot op de bodem leeg was.

Hoe krijgen we het “*Stuer Ghewalt*” weer terug op zijn plaats? De oplossing:

*Aen Rectoir M. Dominico van der Scoelen worde ses stuyvers betaelt om
metten clercken { studenten ? } den groete yseren nootslanghe doer dese Statt
naer de thuyne te sleppen.*

In het Stadsrekeningenboek komen we over de periode 1544 – 1570 vrij regelmatig aantekeningen tegen, dat er groot onderhoud gepleegd werd aan de “*Nootslanghe.*”

In het eerste jaar van de hier genoemde periode, werd daarvoor de hulp ingeroepen van Jan Jansz., een bekende Busmeester. Hij verbleef daartoe 5 dagen in onze Stad om de aanwezige

Busse {n} naer buyten Sint Janspoirt helpe vueren ; te stellen ; affscieten en reinighen.

Ook nu weer moeten “*scoelkynderen*” hierbij de helpende hand bieden. In het daarop volgende boekjaar wordt de:

Groete yseren nootslanghe voirsien van nieuw raiden {wielen} welke men te Dordrecht hadde doen beslaen.

Kennelijk is er iets fout gegaan aan deze nieuw beslagen raderen van het affuit van de grote ijzeren noodslang, want ze moeten door Wernart Fymanss, Busmaker te Dordrecht, veranderd worden.

Vanaf nu wordt er ook, ter vervanging van de hulp door jeugdige Bosschenaren, bij het verplaatsen van het geschut gebruik gemaakt van een span van 8 paarden. In principe wordt dan het volledige vesting geschut aan een inspectie onderworpen.

We kwamen een notitie tegen, dat

8 peerden daertoe driemaele moesten reisen van daer {Hinthamerpoirte} naer het artilriënhuyse.

In het jaar 1567 was er een “*Bushuys bij het Cruysbroeders clooster.*”

Uit de beschrijvingen in de archieven veronderstellen we, dat ter verdediging van de Stad, men de beschikking had over een tiental stukken geschut. Dit was dan inclusief de “*Grote IJzeren Noodslang.*” Het groot onderhoud, dat op gezette tijden gepleegd werd bestond uit:

Vernieuwen van gereedschap voor de bediening.

Invetten van de binnenzijde van de loop met reuzel.

Gangbaar houden van de raderen met zeep.

De hiervoor opgeroepen arbeiders ontvingen voor hun werkzaamheden om het geschut in batterij te brengen: een pot bier op Stadskosten.

Een vreemde situatie ontstond in 1577, toen het *Stuer Ghewalt* door muitende Duitse krijgsknechten gekaapt werd. Door deze manschappen werd het geschut aan de ingang van de Hinthamerstraat in stelling gebracht. Het merendeel van dit krijgsvolk had zich verschanst op de markt.

Ze hadden echter geen “*clooten*” kunnen bemachtigen en uit nood het kanon maar:

“Geladen wesende met ketenen en ander yserwerck”

Het gemis aan buskruit zal wellicht de oorzaak zijn, dat nergens beschreven staat, of er ook daadwerkelijk geschoten is met deze vuurmond.

Het regelmatig “*sleypen*” met deze “*Groete Yseren Nootslanghe*” moet uiteindelijk toch funest geweest zijn voor het geschut.

Al in december 1511 had de Raadsheer van de Stad 's-Hertogenbosch Lambert van den Broeck gerapporteerd, dat er in het kanon een scheur was ontstaan. Deze “*lange reetz aen die busse*” bevond zich zowel vòòr als beneden het drakenhoofd.

We kunnen ons indenken, dat nu - 70 jaar later - de beschreven situatie dermate verergerd was, dat het niet langer verantwoord was om het kanon nog te gebruiken.

Uit de Stadsresoluties blijkt, dat er in 1581 hierover advies wordt gevraagd aan een tweetal Busmeesters:

Die presentieren, den mont van Stuer Ghewalt aff te nemen ende so goet te maeken als te voir geweest sijnde

We hebben niet kunnen achterhalen of deze reparatie ook daadwerkelijk uitgevoerd is. Mogelijk was roestvorming en uitbreiding van de scheur er de oorzaak van dat men deze drakenkop door een plaatselijke smid heeft laten verwijderen. Weliswaar staat het nergens beschreven, maar we houden er toch rekening mee, dat deze drakenkop via een oud ijzerhandelaar als contragewicht in het torenuurwerk van de Sint Janskerk terecht is gekomen. De eens zo fiere “*Groete Yseren Slanghe*” was door deze onthoofding onbruikbaar geworden en raakte in de vergetelheid. Het kan echter verkeren, ook in de geschiedenis van onze Stad. Op zoek naar gegevens voor deze beschrijving kwamen we het onderstaande {naar wij hopen ware } verhaal tegen.

Toen bij de belegering van de Stad ‘s-Hertogenbosch in 1603 door de troepen van Prins Maurits de situatie rond de ingesloten stad - militair gezien - zeer kritiek was geworden; gelastte Gouverneur Grobbendonck de *Stuer Ghewalt* in stelling te brengen.

De kanonnier die hem moest bedienen was:

KAPITEIN DIRK DE BUSSCHIETER.

Hij had deze naam mede te danken aan zijn voorvaderen, die dit beroep eveneens uitoefenden en daar zeer bedreven in waren. Reeds op jonge leeftijd beschikte ook hij over een grote kennis en moed en werd door zijn legeroverste aangesteld als Busschieter.

Om indruk te maken op de verdedigers van de stad trok Prins Maurits met een grote legereenheid langs de stadswallen.

De Prins was omgeven door zijn “*Lansknechten,*” welke kenbaar waren aan de prinselijke vanen. Toen zij op schootsafstand passeerden brandde het kanon los: *en strekte er vijf op een rij voor ‘s-Prinsen voeten ter aarde neder.*

Prins Maurits, de situatie overziende, toonde zich een ware legeraanvoerder.

Onverschrokken zette hij zijn eenheid weer in het gelid. Wel wierp hij nog een blik op de vestingwal en siste:

Dju, dit is niet het werk van een gewone kanonnier; dat moet Kapitein Busschieter zijn !!

Het verhaal over dit geschut was ook aan de Officier van Fortificatiën bekend, welke in 1673 in ons Garnizoen lag. Hij vroeg aan de Stadsregering toestemming om:

*Een seker seer swaer ende langh yseren canon leggende by
's-Lantsmagazyn { Vughterpoirt } ende Statt toecomende ; soude connen
dienst doen doir het op twee roopaerden te doen probeeren.*

Van de hier genoemde proeve is weinig terecht gekomen.

Enerzijds, omdat het gevreesde beleg van onze Stad door de Franse troepen uitbleef; anderzijds, er was geen vakman Bussmid te vinden, die deze vuurmond kon repareren.

Kennelijk is men wel aan het experimenteren geweest met dit geschut. Een daartoe gebruikte kogel kwam onwrikbaar vast te zitten in de loop.

De Bestuurders van onze Stad vertrouwden deze grote belangstelling - welke de Officieren van het Garnizoen aan de dag legde voor de IJzeren Noodslang - toch niet zo.

Op het Stadhuis werd door de Raadsheren: Christian van Beresteyn en Jacob Focanus alsmede de Schepenen Van den Berg en Tulleken de last gegeven om het geschut vanaf de Vughterpoort over te brengen naar de binnenplaats achter het Stadhuis.

Toch zou de Stad, ondanks deze voorzorgsmaatregel, dit historische voorwerp bijna in andere handen zien overgaan.

Over dit voorval citeren wij onderstaande tekst uit van Heurn's " Historie der Stad en Meijerije van 's-Hertogenbosch.

Op 26 July 1677 s'morgens om half acht, berichtte èèn van de stads arbeijders, dat de Commies van Velzen, vergezeld door het meerendeel van een Compagnie Ruiters van den Heer Prince Maurits, om het: "*Langhe stuck canon liggende agter het stadhuys, vandaer naer de craen te verbrenge om het also Scheep te doen naer Cleve.*"

De Stadsregering hiervan onderrigt, verzogt den Gouverneur Kirckpatrick zulks te beletten, doch deeze antwoordde, dat dit op bevel des Raeds van Staaten de dato 13 July 1677 geschiedde.

De Regeering der Statt nogtans bewoog hem, dit werck te doen staeken, tot dat zij Stads eigendomme op het zelve, den Raad vertoon soude hebbe.

Van dit geval gaf zij hunne Gemagtigden in den Haagse kennis, met last om naer het bevel van den Raed te onderzoeken, alsmede om te bewerken: "*ten eynde ons eenigste antiquiteit ende rariteyt aen de Statt mogte verblijve.*"

Korte tijd nadien ontving de Regeering op 31 July 1677 van Prince Maurits, Graave van Nassau – Siegen {en oud Gouverneur van Brazilië} eenen brief van inhoud, dat de Raad van Staaten hem, dit Geschut, op zijn verzoek geschonken had.

Hij had den Gouverneur van 's-Hertogenbosch Kirckpatrick verzogt, het zelve Scheep te doen brengen, om naer Kleeve, waarbij hij een buitengoed aangelegd had, te voeren. Hem was niet bekend, dat dit Geschut de Statt toebehoorde, andersins soude hij dit aen de Regeering verzogt hebbe, niet twijfelende, of zij soude dit, hem ter versiering van zijn buitengoed, wel willen schenken.

Onze Stadsregering antwoordde:

Dat zij met de Gemagtigden des Raeds, daer over spreken, en zodra dit geschied ware, hem, haer gevoelen daer over soude laten toekomen.

Na uitvoerig gedebatteerd te hebben over dit onderwerp op de Radekamer van het Stadhuis bleken onze Bestuurders niet te vermurwen te zijn en gingen niet overstag. Het Steuer Ghewalt was en bleef in de Stad, opgesteld aan de binnenplaats van het Stadhuis.

Aan het slot van haar missive { brief } wenste onze stad aan de Prince:

Godes Heylighe Protectie { bescherming } doch wenste een ander occasie { gelegenheid } om hem van dienst te zijn.

In 1844 meldt zich op het stadhuis, om nader kennis te maken met de burgerlijke overheid van 's Hertogenbosch, de militaire Commandant van het Regiment Vestingartillerie.

Onder het genot van een glas brandewijn met suiker aangeboden bij deze ontvangst op de Oranje galerij, zal ongetwijfeld het aanwezige geschut op de binnenplaats van het Stadhuis ter sprake zijn gekomen. Ook aan het probleem van de vastgeroeste ijzeren kogel in de loop van dit kanon zal uitgebreid aandacht zijn besteed.

Hoewel menige stadsarbeider er inmiddels zijn krachten op beproefd had, beloofde de Majoor der Artillerie van Deventer naar een oplossing te zoeken om deze kogel te verwijderen.

Aan de 2^e Luitenant Sessler werd opgedragen deze klus te klaren.

Aan deze Officier komt de eer toe, dat hij erin slaagde de kogel - door het boren van drie gaten in de loop - in stukken hieruit te verwijderen.

Nu de *Groete Yseren Nootslanghe* van zijn inhoud verlost was, werd besloten om het drakenhoofd, dat nog steeds fungeerde als contragewicht, uit de toren van de Sint Jan te halen en op een vakkundige wijze aan het kanon te bevestigen.

Om de culturele en historische waarde meer tot zijn recht te laten komen werd in de zestiger jaren van de vorige eeuw het stuk van de binnenplaats achter het Stadhuis verplaatst naar het Oranje Bastion.

In 2004 werd het *Stuer Ghewalt* voor een grondige opknapbeurt verplaatst naar de werkplaats van de Stichting Bouwopleiding regio 's-Hertogenbosch. Hier zal het ondermeer voorzien worden van “*Raider en een affuit*“. De uitvoering zal gebaseerd zijn op afbeeldingen van affuiten uit de garde van Keizer Maximiliaan van Oostenrijk. Met deze reconstructie wil men het verhaal, de historie en de legende levendig houden van het:

HET STEUR GHEWALT

Ook genaamd DE BOOZE GRIET.

6.

L I T E R A T U U R.

D E   S T U E R   G H E W A L T.

Ook   genaamd: B O O Z E   G R I E T.

Van   de   vesting   's-H E R T O G E N B O S C H.

Zowel in het Rijks Archief Noord Brabant als het Stadsarchief 's-Hertogenbosch zijn Archiefstukken ; Boeken ; Tijdschriften ; Krantenknipsels ; enz. aanwezig, welke betrekking hebben op genoemd onderwerp.

Als leidraad voor deze publicatie hebben we gekozen het onderzoek, dat verricht werd door:

W. R. H.   W A K K E R.

Kapitein bij het Regiment Grenadiers en Jagers.

In het jaar 1897 gedrukt bij Berger en Mosmans te 's-Hertogenbosch.